

УДК 811.111:81'25

ВІДТВОРЕННЯ ІНТЕРНАЦІОНАЛЬНОЇ ТА ПСЕВДОІНТЕРНАЦІОНАЛЬНОЇ ЛЕКСИКИ ЯК ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧА ПРОБЛЕМА

Нікішина В.В.

Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського

Стаття присвячена дослідженню інтернаціональної лексики, що представляє певну важкість при перекладі. Разом із власне інтернаціоналізмами існують «псевдо друзі перекладача», які за написанням та звучанням нагадують українські слова, але мають зовсім інше значення. В статті розглядаються проблеми перекладу інтернаціональної лексики, зокрема проблема розпізнавання та адекватного перекладу псевдоінтернаціоналізмів.

Ключові слова: інтернаціоналізм, псевдоінтернаціоналізм, мова оригіналу, мова перекладу, засоби перекладу.

Постановка проблеми. Характерною рисою розвитку сучасної науки є остаточне набуття англійською мовою статусу мови світової. Унаслідок цього переклад з англійської мови на українську вимагає від перекладача-спеціаліста високого рівня професійної майстерності, обумовленого в тому числі знанням лексичних, граматичних та стилістичних особливостей даної мови. Знання лексичних особливостей англійської мови є необхідною умовою, оскільки при перекладі поруч з інтернаціональними словами, що певною мірою є помічниками перекладача, доволі часто трапляються провокуючі фактори тексту джерела, якими є «фальшиві друзі перекладача». Тому вивчення їх особливостей при перекладі саме зараз, у період становлення України на міжнародній арені та розширення її різноманітних зв'язків з іноземними державами, грає важливу роль.

Основну базу запозичень інтернаціонального походження складають латинська та грецька мови. Тісні економічні та культурні зв'язки між народами призводять до створення інтернаціональних слів, які спостерігаються і в споріднених, і в неспоріднених мовах. Англійські запозичення інтернаціонального походження проникають до української лексики, починаючи з XIX століття, переважно через російську мову, вони стосуються термінів науки, техніки, політики, спорту, побуту тощо. Тому на даному етапі інтернаціональна лексика має значний вплив на різноманітні сфери життя суспільства – науку, техніку, політику, спорт. При перекладі текстів, що містять інтернаціональні елементи, перевага надається різним способам перекладу, а тому доречним є проведення дослідження, метою якого є вивчення тих засобів перекладу, що є найбільш часто вживаними.

Проблема перекладу інтернаціональної лексики викликає великий інтерес з боку як вітчизняних, так і зарубіжних вчених, та набуває все більшої важливості. Проблемою перекладу інтернаціональної лексики займалися такі відомі лінгвісти як В.В. Акуленко, І.К. Белодєць, В.В. Виноградов, І.В. Корунець, Ю.С. Маслов, В.Л. Муравйов, І.А. Носенко, Я.І. Рецкер, О.Б. Шахрай, О.Д. Швейцер та інші, але вона й досі залишається актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Під інтернаціоналізмами розуміють слова або вислови, які належать до спільного за виникненням

фонду ряду мов, близьких за походженням або подібних за своїм культурним розвитком. Інтернаціоналізми звичайно або запозичені безпосередньо з якогось джерела, або через іншу мову. Оскільки запозичення є результатом тривалої історичної взаємодії мов та їхнього змішування, то вони займають значне місце у лексиці багатьох мов. Підсилена взаємодія мов при зростаючій ролі культурних та економічних зв'язків між народами та країнами призводить до виникнення особливого шару запозичень, що іменуються інтернаціональними словами (інтернаціоналізмами). У європейських мовах основний фонд інтернаціоналізмів складають слова, запозичені з грецької та латинської мов, на Близькому та Середньому Сході – слова з арабської та перської мов, на Далекому Сході – слова з китайської мови. Інтернаціональні слова часто відносяться до спеціальної термінології різних галузей знань, техніки та міжнародних відносин.

У лінгвістичних дослідженнях поняття «інтернаціональна лексика» розглядається по-різному. Так, у своїй праці «Інтернаціональні елементи в лексиці та термінології» І.К. Белодєць зазначає, що інтернаціоналізми – це «слова, які виражають поняття міжнародного значення та існують у багатьох мовах світу, зберігаючи близьке або спільне значення» [2, с. 56]. Російський мовознавець Ю.А. Бельчиков вважає їх лексичною групою, що об'єднує слова, «які, по-перше, означають поняття, явища із галузі політики, культури, науки, техніки, мистецтва та, по-друге, розповсюджені у декількох, принаймні у трьох, неблизькосторіднених мовах» [3, с. 58].

Інтернаціональна лексика признається явищем історичним, яке виникає і розвивається в певних умовах, коли успіхи і досягнення одного народу впливають на увесь світ. В.В. Акуленко стверджує, що якість інтернаціональності є відносною. Це виявляється у питаннях кількості, соціальної бази, генетичних відносинах мов, які входять у перелік інтернаціоналізмів, і у співвідношенні їх форм і значень [1]. Думка більшості дослідників збігається у тому, що інтернаціональна лексика не може існувати в одній мові, яка розглядається ізольовано, і повинна належати неблизькосторідненим народам (Н.С. Авілова, Н.Н. Амосова, В.В. Акуленко, А.А. Белецький, Ю.А. Бельчиков, О.Б. Шахрай).

Необхідно пам'ятати, що інтернаціоналізми – синхронічна категорія, яка виявляється лише у випадку стикання та зіставлення мов. Водночас важлива особливість інтернаціоналізмів – їх векторний характер: те чи інше слово може бути визнане міжнародним тільки з точки зору конкретної мови.

Інтернаціональна лексика включає слова, які мають, як наслідок взаємовпливів або випадкових збігів, зовнішню схожу форму і деякі однакові значення в різних мовах. Такі слова як *accumulator, alpha, alphabet, benzol, еconomic, element, energy, philosopher* загальнозрозумілі не тільки для носіїв англійської мови, а й для тих, у кого інша рідна мова. Це досягається за рахунок інтернаціонального характеру цих мов.

Інтернаціоналізми набувають надзвичайно важливого значення в ситуаціях мовного контакту: штучного (в умовах вивчення іноземної мови в навчальному закладі та при перекладі з однієї мови на іншу) та природного (при вивченні іноземної мови шляхом безпосереднього спілкування з її носіями). Вони значно полегшують вивчення іншої мови, сприяючи здоланню мовних бар'єрів. Виникнення та поширення інтернаціоналізмів у словниковому складі мови сприяє її більш ефективному використанню в процесах міжнародного обміну інформацією. Із сфери професійного спілкування багато інтернаціоналізмів переходить до побутової мови.

З точки зору перекладача інтернаціоналізми можна умовно розділити на дві групи: 1) власне інтернаціоналізми та 2) псевдоінтернаціоналізми. Власне інтернаціоналізми мають одне і теж значення в мовах оригіналу та перекладу. Головною рисою справжніх інтернаціоналізмів, чи то окремих слів, чи словосполучень, є їх семантична своєрідність, тобто їх лексична тотожність і схожість написання залишаються незмінними одночасно в вихідній і усіх приймаючих мовах (наприклад: англ. *sport* – спорт; *football* – футбол). Псевдоінтернаціоналізми мають в українській мові зовсім інше значення, ніж в інших мовах, ширше або вужче значення (наприклад: *complexion* – колір обличчя, *комплекція* – будова тіла) [4].

Слід зазначити, що взагалі інтернаціоналізми запозичуються у будь-яку мову для позначення невідомих понять різних галузей людської діяльності. Тому їх поділяють на три основні типи: технічна термінологія, соціально-політична, термінологія природознавства, науки. Але окремо від усіх справжніх інтернаціональних одиниць існують також слова-кальки, фразеологічні / ідіоматичні вирази, ідіоми, прислів'я, приказки та усталені вирази, що теж вважаються групами інтернаціонального лексикону.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. У кількість міжнародних одиниць входить нечисленна група слів, відомих під назвою «удавані друзі перекладача». Називаються вони так тому, що, хоч за зовнішньою формою вони нагадують українські слова, однак безпосередній їх переклад українською мовою найближчим за звучанням словом може призвести до грубої помилки і навіть спотворення змісту речення. У теперішній час термін «удавані друзі перекладача» найчастіше використовується,

коли автори торкаються проблем теорії і практики перекладу.

Перші спроби описати лексичні інтернаціоналізми та фальшивих друзів перекладача було зроблено в кінці XIX – на початку XX століть. Проте, протягом тривалого часу цей важливий шар мовних засобів розглядали як виключно європейське явище. Новий етап у розробці цієї проблеми почався з кінця 50-х років XX століття, коли було встановлено найбільш суттєві ознаки інтернаціоналізмів та фальшивих друзів перекладача. До дослідження даної проблеми звертались такі вчені, як В.В. Акуленко, Л.С. Бархударов, А.А. Белецький, І.К. Белодець, В.В. Виноградов, М.Н. Володіна, В.І. Карабан, В.М. Комісаров, І.В. Корунець, Ю.С. Маслов, В.Л. Муравйов, І.А. Носенко, В.І. Перебийніс, Я.І. Рецкер, О.Б. Шахрай, О.Д. Швейцер та інші. Отже, з одного боку, цю проблему протягом тривалого часу розглядало багато вчених-лінгвістів, а з другого – вона досліджена ще неповністю, оскільки вчені ще не дійшли згоди щодо термінології для описання даного лексичного явища та класифікації фальшивих друзів перекладача (ФДП).

В широкому сенсі ФДП є проявом психолінгвістичного змішання мов, а саме – інтерференції, тобто уподібнення в мовній свідомості нерідної мови до строю рідної, часткового ототожнення і змішання двох мовних систем, що веде до помилок у мовленні однією, а іноді обома мовами. Історично ФДП є результатом взаємного впливу мов, або виникають в результаті випадкових збігів. Загальна кількість ФДП та роль кожного з можливих джерел в їх виникненні виявляються різними для кожної конкретної пари мов, залежно від їх генетичних та історичних зв'язків.

В англійській та українській мовах слова такого типу нараховують кілька тисяч і в більшості випадків становлять прямі чи опосередковані запозичення із спільного джерела. Часто це інтернаціональна чи псевдоінтернаціональна лексика або паралельні утворення від таких запозичень. Значно менше представлені результати власне українсько-англійських контактів: слова англійського походження в українській мові та українського походження в англійській [5].

І.В. Корунець зазначає, що, стикаючись з ФДП в англійській та українській мовах, ми найчастіше маємо справу з багатозначними словами, які є характерною рисою сучасної англійської мови і менш властиві українській [4]. Наприклад, при перекладі слова *conductor* ми маємо наступні варіанти: 1) кондуктор (справжній інтернаціоналізм); 2) провідник (інтернаціональна калька); 3) провід (інтернаціональна калька); 4) громовідвід (інтернаціональна калька); 5) диригент (псевдоінтернаціоналізм); 6) керівник (псевдоінтернаціоналізм). Як бачимо, лише одне зі слів має спільну мовну форму й лексичне значення в українській і англійській мовах (*conductor* – кондуктор). Усі інші значення, виражені англійським *conductor*, мають різні мовні форми в українській мові. На практиці такі слова викликають великі труднощі у перекладачів і доволі ускладнюють саме процес перекладу, тому що при їх перекладі, в першу чергу, напрошується відповідне інтернаціональне слово в українській мові, а перекладач часто випускає з виду інші значення цього слова та іншу сферу його вживання.

Перш ніж перейти до перекладу ФДП, слід звернути увагу на те, що важливу роль при цьому відіграє їх класифікація згідно з розбіжностями в мові джерела та мові перекладу. Розбіжностями в парах ФДП можуть стосуватись предметно-логічного змісту, реалій, стилістичних характеристик та лексичної сполучуваності. На практиці всі ці розбіжності часто переплітаються. У розбіжностях предметно-логічного змісту слів мовою джерела та мовою перекладу виявляється своєрідність класифікації явищ, властивостей об'єктивного світу, характерних для семантики цих мов.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є дослідження засобів перекладу інтернаціональної лексики та опанування методами розпізнавання «псевдо друзів перекладача».

Виклад основного матеріалу. В процесі перекладу інтернаціональної лексики слід враховувати певні фактори на мовному і мовленнєвому рівнях. Ці фактори виражають лексичне значення, мовну форму, структуру, джерело походження, правильне написання інтернаціоналізмів в обох мовах. В результаті, відтворення значення деяких інтернаціоналізмів не завжди можна назвати «відповідним перекладом», тому що це правильна чи повна заміна мовою перекладу лексичних одиниць вихідної мови (atom – атом, plan – план, professor – професор). Крім того, переклад інтернаціональних лексем іноді може залежати від зразку встановленого стереотипу, згідно з яким вони, у більшості випадків, запозичуються мовою перекладу. У процесі перекладу інтернаціоналізмів на рівні як мови, так і мовлення до уваги треба брати кілька факторів: а) будову, б) джерело походження, в) звукову та орфографічну форму інтернаціоналізмів в обох мовах. Крім того, іноді переклад може залежати від встановленого стереотипу, згідно з яким інтернаціоналізм було запозичено у мову перекладу [4].

Отже, для передачі значення справжніх інтернаціоналізмів використовують п'ять основних засобів: буквальний переклад (транслітерація), транскрибування або практичне транскрибування, описовий переклад та переклад шляхом заміни інтернаціоналізмів синонімами. Вибір кожного з них залежить, по-перше, від узгодження системи їх правопису з фонетичними правилами, що історично були закладені в певній мові перекладу. По-друге, важливу роль грає саме об'єм значення цього слова, бо воно може бути стислим або навпаки мати неабияку кількість синонімів.

Переклад слів-кальок не представляє особливих труднощів, бо вони складають значну частину лексики будь-якої мови і позначають загальновідомі терміни культури, науки і техніки. Але, звичайно, при передачі їх значення треба враховувати сферу і частоту їх вживання, що допомагає визначити певний тип перекладу, який повинен бути використаний.

Проте найскладнішими для перекладу виявляються псевдоінтернаціоналізми або «удавані друзі перекладача», які при перекладі українською мовою можуть мати ширше, вужче або ж зовсім інше значення. Саме їх значення і вживання у певному контексті складають основну проблему для перекладача, бо сутність однокореневого еквіваленту (яким він здається на перший погляд перекладачу) у мові перекладу може

абсолютно не співпадати або бути тільки одним з великої кількості інших варіантів перекладу даної псевдоінтернаціональної лексеми. Переклад псевдоінтернаціоналізмів вимагає особливої уваги з боку перекладача, який повинен досконало володіти своєю рідною мовою.

Для практичного дослідження було вибрано 240 речень із текстів публіцистичного стилю мови, що містять інтернаціональні лексеми (830 одиниць). Серед них було виявлено справжні інтернаціональні лексеми та псевдоінтернаціоналізми. Було розглянуто кожну групу інтернаціоналізмів окремо, подано їх переклад українською мовою та визначено засоби, що були використані при перекладі.

В результаті проведеного кількісного аналізу засобів перекладу як власне інтернаціоналізмів, так і «фальшивих друзів перекладача», які використовувалися у публіцистичних текстах, ми дійшли висновку, що найбільш розповсюдженими засобами перекладу інтернаціональної лексики з англійської мови на українську є буквальний переклад, переклад за допомогою синонімічної заміни та переклад за допомогою практичного транскрибування, а саме, із 790 справжніх інтернаціоналізмів 44% були перекладені засобом буквального перекладу, а з 40 одиниць, що відносяться до ФДП, 60% переклалися за допомогою синонімічної заміни. При перекладі псевдоінтернаціоналізмів також нерідкі випадки, коли вони отримують зовсім інше значення в українській мові.

Висновки і пропозиції. Дослідивши теоретично та практично проблему відтворення інтернаціональної лексики українською мовою в текстах публіцистичного стилю ми дійшли наступних висновків: 1) виникнення й поширення інтернаціоналізмів у словниковому складі мови сприяє її більш ефективному використанню в процесах міжнародного обміну інформацією; 2) інтернаціональна лексика є доволі складним і суперечним предметом розгляду лінгвокраїнознавства; взагалі, інтернаціоналізмами називають лексичні одиниці, що є близькими за фонетичною, морфологічною і семантичною структурами та позначають спільні поняття різних галузей людської діяльності принаймні у трьох мовах; 3) англійські загальнонаукові інтернаціоналізми набувають при перекладі певної специфіки; вони збагачуються новими зв'язками, вступають в нові сполучення, набувають нових значень, які відсутні в українських інтернаціональних аналогів, і нерідко потребують вибору нових неінтернаціональних перекладацьких еквівалентів, незареєстрованих в словниках; 4) беручи до уваги різноманітні особливості значення і форми інтернаціональних лексем, пропонується декілька способів передачі їх значення: буквальний переклад (транслітерація), транскрибування або практичне транскрибування, описовий переклад та переклад шляхом заміни інтернаціоналізмів синонімами; 5) проведене практичне дослідження показало, що найбільш розповсюдженими засобами перекладу інтернаціоналізмів, які вживаються у текстах публіцистичного стилю, є буквальний переклад, переклад за допомогою синонімічної заміни та переклад за допомогою практичного транскрибування.

Список літератури:

1. Акуленко В.В. Интернациональные элементы в лексике языков // Национальное и интернациональное в литературе, фольклоре и языке. – Кишинев: Штиинца, 1971. – С. 251-264.
2. Белодец И.К. Интернациональные элементы в лексике и терминологии. – Харьков: Высшая школа, 1980. – 208 с.
3. Бельчиков Ю.А. Лексическая стилистика: проблемы изучения и обучения. – М.: КомКнига, 2005. – 176 с.
4. Корунец І.В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад): Підручник. – Вінниця: Нова книга, 2003. – 448 с.
5. Лозин С.И. Об интернациональных словах и «ложных друзьях» переводчика // Материалы VIII региональной конференции «Вузовская наука – Северо-Кавказскому региону». Т. 2. – Ставрополь: СевКавГТУ, 2004. – 242 с.

Никишина В.В.

Николаевский национальный университет имени В.А. Сухомлинского

**ПЕРЕВОД ИНТЕРНАЦИОНАЛЬНОЙ
И ПСЕВДОИНТЕРНАЦИОНАЛЬНОЙ ЛЕКСИКИ
КАК ПЕРЕВОДОВЕДЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА****Аннотация**

Статья посвящена исследованию интернациональной лексики, которая представляет собой определённую сложность при переводе. Наряду с собственно интернационализмами существуют «псевдо друзья переводчика», которые по написанию и звучанию напоминают украинские слова, однако имеют совсем другое значение. В статье изучаются проблемы перевода интернациональной лексики, в частности, проблема распознавания и адекватного перевода псевдоинтернационализмов.

Ключевые слова: интернационализм, псевдоинтернационализм, язык оригинала, язык перевода, способы перевода.

Nikishyna V.V.

Mykolaiv V.O. Sukhomlynskyi National University

**TRANSLATION OF INTERNATIONAL
AND PSEUDO INTERNATIONAL VOCABULARY
AS A THEORY OF TRANSLATION PROBLEM****Summary**

The article deals with the research of international vocabulary, which presents some difficulties during the translation process. Together with genuine internationalisms there are «translator's false friends», that by spelling and sounding are similar to Ukrainian words but have totally different meanings. The article regards the translation problems of international vocabulary, particularly the problem of recognition and adequate translation of pseudo international words.

Keywords: an internationalism, a pseudo international word, a source language, a target language, means of translation.